

Anna Botten

Nedskriverens navn	Gunnar Rudi d.y.
Adresse	Dovre.
Fødselsår	1930
Fødested	Dovre

Er det egne opplevelser som skildres? Nei

Fortellerens navn:	Anna Botten, føderådskone
Adresse:	Dovre
Fødselsår:	1874
Fødested:	Dombås, Dovre

Min far het Ola Nyløkken. Han var født og oppvokset på et almenningsbruk, Randen i Dombås-grenden. Jeg er ikke helt sikker på hans fødselsår, men antar at det må ha vært ett av årene omkring 1850. Min farfar, Simen, stammet opprinnelig fra gården Skårå på Sel. Han kom til Dombås i unge år. Der traff han sin senere kone, Sigrid Kveum, som var fra et husmannsbruk under Dombåsøygarden. Da de giftet seg, bygslet de det nevnte bruket Randen for én daler året.

Min mor var født og oppvokset på husmannsbruket Myrhaug under Nystuen Killi. Hun het Kari. Hennes far, Erland, hadde tidligere vært eier av gården Vorkinn. Han var imidlertid spillemann, og som spillemenn flest satte han felen sin høyere enn gården. Enden ble at den vanskjøttede og belånte gården måtte selges, og han selv og familien fortsette i husmannskår. Mormor stammet fra gården Streitlien på Folldal.

Far hadde 5 søsken, nemlig to brødre – Tord og Pål – og tre søstre – Ragnhild, Mari og Kari. Begge fars brødre dro til Stryn på veianlegg, de to førstnevnte søstrene ble gift til Sel med en husmann og en anleggsarbeider, mens Kari giftet seg med en småbonde fra Hestdalen i Dovre.

Vi var ti søsken, 6 piker og 4 gutter. Jeg var den eldste, og de andre het – regnet etter alderen – Ingeborg, Erland, Simen, Karen, Marit, Ingrid, Olea, Anne og Tormod.

Ingeborg ble gift med en anleggsarbeider, og de bosatte seg i Dovre. Marit døde ung av tæring (: tuberkulose). De andre pikene ble gift med anleggsarbeidere og jernbanefolk og flyttet ut av bygden, - ja Ingrid ble boende så langt borte som på Rjukan. Erland kjøpte seg en liten gård, Tungen, og Simen satte seg ned i Dombås som skomaker. Tormod var i unge år anleggsarbeider, men senere slo han seg ned i hjembygda som banevokter.

Plassen vi bodde på het Nyløkken, og den var husmannsbruk under føderådsbruket Gammelhaugen tilhørende gården Lie. Da far og mor giftet seg, bodde de først på Myrhaug i to år. Der ble jeg født. Deretter flyttet familien til Nyløkken, hvor far og mor ble boende til sin dødsdag.

Jordveien på Nyløkken var 15-16 mål skrinn grusjord. Hvem som opprinnelig hadde ryddet den – nei, det vet jeg ikke. Vi avlet bare 3-4 tønner bygg der, men til gjengjeld dyrket vi

såpass mye poteter at vi kunne greie oss med dette svært viktig næringsmiddelet. Men vi hadde ingen hagevekster og dyrket ingen sorter grønnsaker.

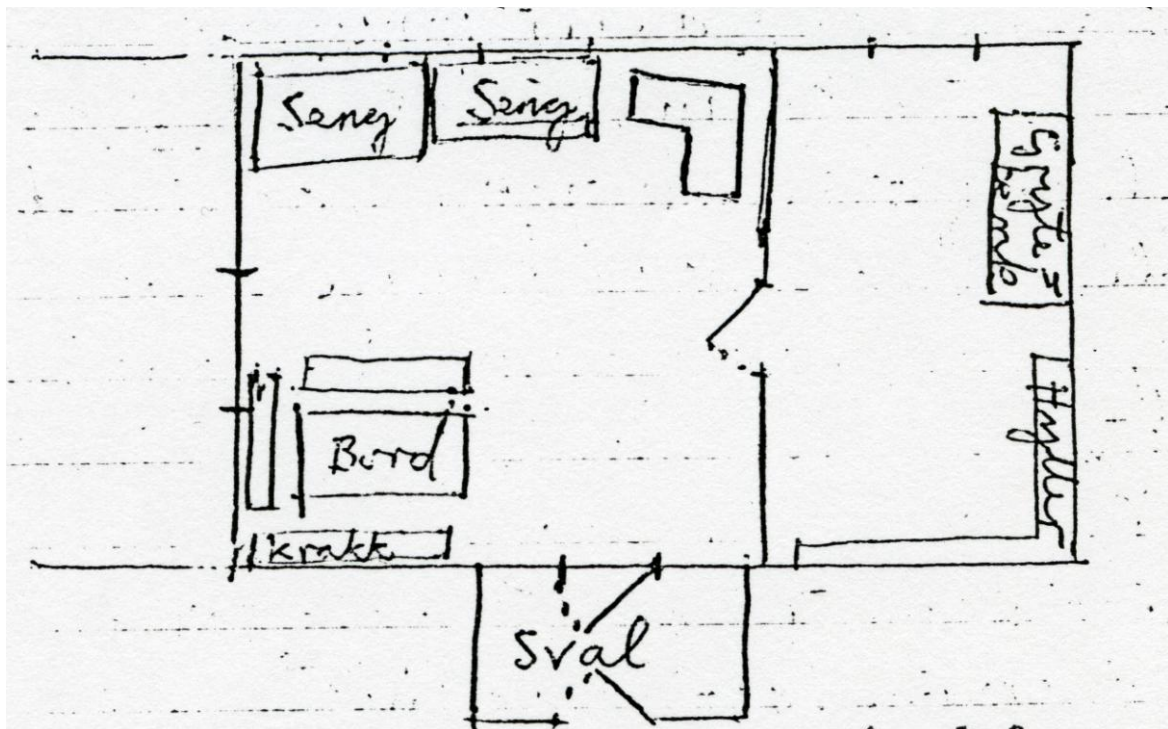
Ellers fødte plassen to kyr – ja, det hendte at vi hadde tre på båsen – og av og til et ungdyr. Som regel hadde vi også en liten gris som ble saktet innunder jul, men sauer og geiter kunne vi ikke holde, og heller ikke hadde vi fjærfe av noen slag. Far ville ikke ha flere dyr enn vi kunne skaffe tilstrekkelig høy til dem på plassen, og han kjøpte da heller aldri et høyrå så vidt jeg vet. Men vi måtte drøye ut høyet med forskjellige slags tilleggsfôr, om sommeren var det å rispe løv og om høsten å sanke mose oppe på fjellet. Mor og far greide som oftest mosesankingen på én dag. På den tiden sanket de fem hestelass. Krøtterne måtte beite i en sameieskog der alle omkringboende småårsfolk slapp dyrene sine. Derfor kunne det nok mange ganger bli lite hamn.

Far hadde rett til å hugge og sanke ved i husbondens skog, men for øvrig fulgte ingen andre rettigheter med plassen.

Det var husbonden som eide husene på plassen vår, men far hadde vedlikehold og reparasjoner. Stuen var i en slik elendig forfatning da vi flyttet inn at far måtte bygge seg en ny. Han utførte da alt arbeidet selv, men han fikk materialene på Lie. Av andre hus fantes det bare fjøs og løe – ikke engang et vedskjul.

Nyløkken er nå inndradd under Lie som beitemark. Husene fikk så der uten tilsyn helt til de falt overende.

Jeg antar at stuen vår var på om lag 4 x 6 meter. Den var tømret og hadde to rom. Inngangen var beskyttet av en liten sval.

Det største rommet, kalt "framme" (adjektiv brukt substantivisk) var kombinert kjøkken og oppholdsrom. Rommet hadde to vinduer slik som fig. viser, og i det ene hjørnet var det en gråsteinspeis. Utstyret ellers bestod av et bord og noen krakker samt to senger. – Det andre rommet, kalt "klevaen", ble brukt som oppbevaringssted for matvarer og det vesle vi hadde av kopper, kar og annet. De var mye mindre enn "framme", og det viktigste møblet var "grytebenken" (kjøkkenbenken) med tilhørende tallerkenrekke. Ellers hadde veggene noen hyller, og det var bare ett eneste vindu i rommet.

Taket på stuen vår var jordtak. Til oppbevaring av poteter og sul hadde vi en liten jordkjeller, men stuen var uten grunnmur og hvilte bare på hjørnesteinene. Veggene var umalte både utvendig og innvendig.

Sengene var av den gamledagse typen, korte og brede. De hadde strådyner og skinnfeller, men de manglet slik luksus som lakner og putevar. Under den ene sengen var det en karm som om kvelden ble dradd frem på gulvet. Der ble det rett opp til de største barna.

Vi måtte sove både to og tre i hver seng. Heldigvis var sjelden alle familiemedlemmene hjemme på en gang, da de eldre av oss søskener dro ut for å tjene etter hvert som vi ble så gamle at vi kunne gjøre nytte for oss borte.

Hver lørdag ble gulvet vasket og strødd med enerbrisk. Til daglig nøyde en seg med å sope det. Det fantes ingen pyntesaker av noe slag i stuen vår, verken pottedplanter – noe som det heller ikke fantes på husbondsgården -, bilder eller annet. Vinduene manglet gardiner.

Av kokekar hadde vi tre–fire malmgryter, blant dem én ganske stor med stetter. En stekepanne fantes det også. Dekketøyet bestod av fat, boller og tallerkner av tre, hjemmesmidde bordkniver og treskjeer. Far brukte hornskje. Kniver og skjeer ble oppbevart i "skeilaupen", en spesiell liten kasse som hang på veggen i klevaen. Krustøy hadde vi ytterst lite av og gafler manglet helt. Til melkestellet bruktes ambarer og spann av tre.

Belysningen var i mine tidligste barneår ikke annet enn ildskjæret fra peisen. Men så fikk far tak i en ørliten parafinlampe. Vi barn syntes det var en stor begivenhet den kvelden han kom hjem med den, og ikke mindre stolte ble vi da han senere en gang hadde kjøpt vekkeklokke. Dette var det eneste uret vi noensinne hadde.

Mor støpte noen talglys som ble benyttet i julen og ved andre høytidelige anledninger.

Kostholdet i barndomshjemmet mitt var enkelt. Til frokost, "mårgåverd", hadde vi neste alltid flatbrød, smør og skjørøst. Skjørøsten (av skjør (utt sor), surmelk) ligner noe på gammelost, men kokingen er ????. og til dugurd spiste vi graut (av vann og byggmel) og melk. Middagsmaten, "non", bestod de fleste dager i uken enten av lutefisk eller sild med poteter. En enkelt gang spiste vi "kål", kokt gammelt kjøtt og flesk. Dette var helst om søndagene, for da skulle maten være litt bedre selv hos oss. Kveldsverden, "kveldsvord'n", var enten grøt og melk eller kokte poteter.

Da vi som regel bare hadde to kuer, ble vi til visse tider av året uten melk. I slike tilfelle måtte vi nøye oss med sirupsvæske som erstatning. Litt kaffe og sokker inngikk i husholdningen. "Bite-ti" (:kaker og lignende kaffemat) var det smått stell med, men i hvertfall til jul stekte

mor ”skrivabrød” (): en slags leiver med kroting på) og avletter. Hun brygget også øl av enebær.

For øvrig må jeg vel si at kostholdet hjemme så omtrentlig var det samme som på gårdene, når jeg da ser bort fra t det hos oss stundom kunne bli for lite mat. Vi kjøpte en del mel og melk på Lie, hva det ble gitt for melet, kan jeg ikke huske, men jeg vet at vi betalt 7 øre pr. liter melk. Vi tok aldri imot noen økonomisk støtte utenfra, verken fra kommune eller fra private.

Både barn og voksne brukte klær av simpleste slag. Skoene var enkle lærsko som vi bestilte hos en skomaker. Denne arbeidet hjemme hos seg selv. Alle klær var av hjemmemirket tøy, bortsett fra kvinnfolkene vinterstid kunne bruke en liten undertrøye av bomull. Av annet undertøy brukte kvinnfolkene bare serk - aldri bukser, mens mannfolkene hadde skjorte og underbrok. Av andre gangklær hørte knebukser og trøye til mannsdrakten, mens kvinnedrakten bestod av fotsid kjoe eller skjørt og eventuelt bluse. Strømpene var alltid hjemmestrikkede, jeg kan ikke huske at strømper i det hele tatt var i handelen den tid jeg var barn. Vi barn hadde litt bedre klær til å bruke i skolen, men også disse var bare simple plagg. Skoleklærne ble dessuten nyttet om søndagene og når vi en sjelden gang kunne gå bort. Mor og far eide også som oftest noen ekstra klesplagg ved siden av arbeidsklærne, mor hadde en enkel svartkjole og far dress av svart, overskåret vadmestøy. Disse klærne nyttet de når de er en sjelden gang var ved kirken eller i lag. Lag er dialektordet for gjestebud. Dette siste ordet brukes i dialekten bare om ???

Småkårsfolk brukte i min oppveksttid aldri yttertøy av noen slag, bortsett fra at kvinnfolkene hadde strikkede tørklær eller sjal. Et slikt plagg som genser var ukjent. Jeg husker at familien vår ofte fikk avlagte klær i foræring på Lie.

Min far skulle hvert år gjøre slåttongen på føderådsbruket Gammelhaugen. Føderådskonen på Lie – Torø – var en god husbonde å arbeide for. I slike år da avlingen på bruket kunne være ekstra stor, leide hun en kar fra nabobygden Sel til å hjelpe far med onnearbeidet. Gamle Torø hadde nemlig en svakhet for far, da han allerede som åtteåring tok seg tjeneste hos henne som gjetergutt. Forbindelsen mellom dem stod ved lag ned gjennom årene, og i voksen alder ble så far husmannen til Torø, den eneste hun hadde.

Noen annen arbeidsplikt enn dette slåttearbeidet hadde far ikke. Han skulle svare denne ytelsen uten vederlag som leie for bruket. Når han var ferdig med den og med onnearbeidet på plassen, dro han til Hjerkin fjellstue hvor han i flere år gikk som ”fyrikar” i slåtte-engen.

Resten av året var far tjenestekar på Lie. De hadde stuteri på gården, og det var hans viktigste oppgave å passe hestene. Ellers tok han del i alt ordinært gårdsarbeide og utførte alle forefallende reparasjoner på jordbruksredskap. Jeg kan ikke huske at far noensinne var arbeidsløs. I håbollen om sommeren - da hestene var sluppet til fjells og det også ellers var lite å gjøre på Lie – hadde han i en årrekke grusingsarbeide på hovedveien over Dovrefjell. Han fikk oppgjør hos veivesenet ved slutten av hver sesong.

Det meste av arbeidet hjemme på bruket utførte far om kveldene etter at den ordinære arbeidsdagen var slutt. Han fikk låne hest og redskap gratis på Lie når han kunne ha bruk for slik hjelp, både til våronnsarbeide og vedkjøring. Som oftest fikk han også gratis høy til-?

Mor var også ofte i arbeide på Lie, men hun hadde ingen arbeidsplikt. Det kunne være mange slags arbeider hun måtte utføre, som f. eks. bakst, saueklipping, klesvask og slakting. Mor kom sent hjem fra arbeidet, og som småbarn måtte vi ofte være alene. I slike tilfelle kunne jo ymse slags situasjoner oppstå. Jeg husker spesielt en gang det røk opp til et forferdelig tordenvær som holdt på å skremme vettet av oss barna. Selv var jeg ikke så stor, men som den eldste i søskenflokket måtte jeg jo gjøre mitt ytterste for å prøve å få motet opp i de andre.

Mor var også i arbeide på andre gårder enn Lie. Om høsten deltok hun således i kornskurden rundt omkring i Dombåsgrenden.

Far fikk visstnok oppgjør på Lie etter som han trengte til det, mor etter endt arbeidsdag. Men jeg kan ikke huske hvordan lønnsvikårene ellers var. Lønnen ble som regel utbetalt i kontanter.

Ellers vet jeg at far tok seg fri et par dager i håbollen for å lage vinterved og et par dager om høsten for å ta mose. Mor var med ham i mosefjellet, og på to dager sanket de som regel 10 hele hestelass dersom det var god mose og nok av den.

Far hadde ingen skreven kontrakt med husbonden sin, men jeg vet ikke noe sikkert om vilkårene for øvrig. Likevel synes jeg å huske at han hadde plassen på livstid.

Vår familie var alltid budne i større lag på Lie. Men vi barn hadde som regel ikke såpass klær at vi kunne få være med.

Som avslutning både på slåttonn og skuronn var det gammel skikk at arbeidsfolket skulle ha rømmegraut. Vi barn visste om dette på forhånd og holdt oss i nærheten av husbondsgården ved slike anledninger. Husmoren bad oss da bestandig inn og lot oss få delta i måltidet.

Hva bedlag angår, så kan jeg ikke huske å ha hørt om noe slikt i Dombås-grenden.

Tord Lie, fars arbeidsgiver, betalte en del av omkostningene ved gravølet etter far. Alle på gården deltok i laget. Mor og mine søsken fikk lov til å bli sittende på plassen så lenge de ville uten noen arbeidsytelse eller annen form for leie. For Tord Lie hadde satt stor pris på far og ville gjerne vise hans etterlatte denne gunsten. Men på noen annen måte ydet han dem ikke hjelp, enda mor satt igjen med tre ukonfirmerte barn. Likevel greide familien seg uten å nyte fattigunderstøttelse, om de enn mang en gang levde på sultegrensen. Alle måtte ut og arbeide når anledning bød seg.

Jeg begynte på skolen 8 år gammel. Skoletiden varte fra begynnelsen av oktober til midten av mai og skolen hadde to klasser. Da læreren skiftet på med å undervise i to skolekretser, gikk vi bare annenhver måned på skolen. Så vidt jeg husker varte skoletiden min bare i 6 år. Læreren var dårlig, og vi lærte ikke stort av ham.

Vi begynte med katekismen allerede det første året. Det andre fikk vi bibelhistorie og forklaring. Ellers var fagkretsen lesning, skrivning, regning, salmevers og sang. Det siste året hadde vi litt geografi, men vi fikk ingen undervisning i historie eller naturfag.

Klokkeren, lærer Hattrem, hadde en stor del av konfirmantforberedelsen den sommeren jeg gikk for presten, for sognepresten, Christensen, var syk. Hattrem var en meget flink lærer og jeg syntes jeg lærte mer av ham enn det min egen folkeskolelærer hadde gitt meg av kunnskaper gjennom seks år. De timene sognepresten selv hadde undervisningen, måtte vi gå til prestegården, ellers var vi i Dovre kirkes skrifthus (: sakristi). Til konfirmasjonsdagen fikk jeg nye klær som jeg hadde tjent meg på Lie.

Som barn måtte jeg og mine søsken utføre forskjellig arbeide hjemme. Om sommeren gikk vi pikene i utmarken og rispet løv til vinterfôr, og vi måtte hjelpe guttene med å bære inn ved – ofte langveis fra.

I fritiden drev vi mange slags leker, for eksempel Sisten (i Dovre kalt ”å slå på bagen”), Enkeleken, Tvibrendt og en mangfoldighet av danseleker. Det fantes mange barn i nabolaget som vi pleide å more oss sammen med. Ofte var vi hjemme hos lekekameratene våre.

Det første arbeidet jeg hadde utenfor hjemmet var som bånfast (:barnepike). Før jeg ble konfirmert, hadde jeg slikt arbeide på mange gårder. Jeg fikk ingen penger i lønn, hensikten var å tjene seg klær og sko. Brødrene mine var om sommeren gjetergutter, ofte på Lie.

Etter konfirmasjonen kom jeg straks ut i fast tjeneste. Først tjente jeg på Sygard Killi i to år, dernest ett år på Lindsø, så kom jeg tilbake til Killi igjen for ett år og flyttet derfra til Kongsløkken. Etter ett års tjeneste på denne gården, havnet jeg til slutt på Dombåsødegarden, hvor jeg ble værende ½ års tid. Grunnen til at jeg skiftet arbeidsplass, var nok den at jeg av en eller annen grunn ble lei av å være på et sted og fikk lyst til å prøve meg hos andre bønder. På alle gårder tjente jeg som budeie. Lønnen var 2 daler året + ”fulle klær”, som bestod av to serker, ett par nye strømper og ett par gamle med ny fot, en kjole, ett par støvler og ett par sko. Arbeidsdagen varte fra kl ½ 6 om morgenen til kl. 8 om kvelden. Fridager var det ikke tale om, ikke engang søndagene. Jeg måtte tilmed spørre om lov dersom jeg hadde ærend til kremmeren en lørdags ettermiddag.

Jeg tjente bare på forholdsvis små gårder, og på slike steder var kostholdet gjennomgående godt. Husbondsfolket spiste alltid sammen med oss og samme slags mat som vi. De gikk også med i arbeidet. Merkelig nok har jeg aldri sovet i fjøs. Dette var ellers den faste sengeplassen for budeiene på strekningen Rudi – Tofte. Unntatt en gang flyttet jeg alltid fra et sted om våren, 14. april.

Fornøyelser var det smått slett med for mitt vedkommende. F. eks. var jeg ikke på mange dansemoroer, men slikt forekom jo. Første gang jeg kan huske, var på et lite bruk som heter myren. Det var skikken at en del ungdommer kom sammen i en stue, spleiset på kaffe og danset. Dette var de såkalte tøres kaffelag.

Jeg kan ikke si at jeg hadde noen særlige bekymringer i ungdomstiden, men jeg tenkte heller ikke fremover i livet. Jeg hadde innen planer om å skifte yrke. Da jeg var henimot 21 år gammel, bestemte jeg meg likevel til å dra over til Amerika. Billetten var allerede anskaffet og reisedagen bestemt, - så hendte det noe veltet hele planen. Jeg møtte min tilkommende mann, Iver Skraudal. Før jeg fylte 22 år, ble jeg viet til Iver i Øyer kirke. Han var nemlig anleggsarbeider og deltok i byggingen av jernbanen Lillehammer – Tretten.

Først bodde vi i hans barndomshjem, husmannsplassen Skraudal under Arnegard, 6 ½ år. Mine svigerforeldre levde ennå på den tid; de het Hans Engen og Brit Skraudal. Stuen i Skraudal hadde bare ett rom og tre senger.

I 1901 flyttet vi til vårt eget hjem, Lille-Botten, som var et husmannsbruk under Søndre Tallerås. Iver ville imidlertid ikke gå som husmann, så vi fikk bo på plassen mot at han tok seg fast tjeneste hos husbonden, Pål Tofte på Tallerås.

Nesten hele jordveien på Lill-Botten var tilvokst med skog da vi flyttet inn på bruket. Den hadde vært vanskjøttet i lengere tid. Iver måtte nydyrke nesten all den jord som nå tilhører Lille-Botten, 18 mål. Første året avlet vi ½ tønne korn og litt høy, det var det hele. Først senere satte vi poteter. Vi fikk tak i en kalv som vi ol opp til ku. Etter hvert som det gikk fremover med oss, økte vi besetningen til to og senere tre kyr, og kornavlingen sted til 4 – 5 tønner. I begynnelsen måtte vi gjennomleve mange hårde frostår. Vi hadde ingen beiterett for krøtterne våre i husbondens utmark, så vi måtte slippe dem i Dovreskogens bygdealmemming. Dessuten måtte vi skaffe mye tilleggsfôr. Om sommeren gikk jeg og rispet lauv, og hver høst tok vi fjellmose som Iver dro hjem på kjelke når snøen hadde lagt seg.

Noen vedrett hadde vi ikke i skogen til husbonden. Vi måtte be bøndene på ymse gårder om å få lov til å ruske ved i deres skog. Ble det for lite brendsels på den måten, måtte vi pent kjøpe – som regel ble det ½ famn ved om gangen.

Da vi flyttet til Botten, fantes det på bruket en liten stue på ca. 3x3,5 meter, en løe og en bitt liten bu. Stuen bestod av ett rom med peis og to vinduer, hvorav ett var lite. Gulv manglet, slik at Iver måtte skaffe gulvplanker på Tallerås. Vi hadde kjøpt oss en ny seng etter en familie som var dratt til Amerika, og av annet innbo eide vi bord, krakker og grytebank. Ellers hadde vi bra med gryter og trekopper, men krustøy var det lite av. Det gikk mange år før jeg begynte å ha potteplanter eller andre pyntesaker i stuen min. Jeg kan ikke akkurat si at vi slet vondt på noen måte, vi klarte oss jo som regel med mat, men vi var nødt til å slite hårdt for å få endene til å møtes.

Iver og jeg fikk ti barn i vårt ekteskap – 6 piker og 4 gutter. 2 piker og én gutt er bosatt i Dovre, én gutt er død, og de andre barna har havnet utenfor bygden. Jeg er nå oldemor til mange – for en del snart voksne barn.

Det var et vanskelig problem å skaffe klær til alle barna mens de var små. Så vidt mulig prøvde jeg å få tak i skoleklær til dem, men yttertøy ble det ikke snakk om. Mer enn én gang fikk vi avlagte klær på Tallerås.

Vår familie hadde alltid nok arbeide på husbondsgården. Det kunne hende at 5 personer av oss var i tjeneste der, hvorav 3 fast. Det ble mest om kveldene Iver arbeidet hjemme hos seg selv. En dag i våronnen fikk han låne hest og redskap på Tallerås.

Omkring 1920 kjøpte vi bruket vårt. Men Iver ville ikke kjøpe det før husbonden bygde nytt uthus og en større stue. Ved kjøpet fikk vi med en liten, smal skogremse. Vi fortsatte begge å gå i arbeide på Tallerås, og til dels var vi på andre gårder i samme grend. Hver høst tok vi på oss mosesanking for forskjellige bønder. Dette arbeidet likte vi begge ogdt, særlig når det var godt vær i fjellet.

Iver var aldri med i noen slags sammenslutning. Jeg har derimot vært litt mer interessert i foreningslivet, og i en lang rekke år har jeg vært medlem både i Norske Kvinners Sanitetsforening og i en misjonskvinneforening.

Nå har jeg et lite føderåd og rom hos min eldste sønn, Hans, som har overtatt Lille-Botten. Iver døde i 1947.